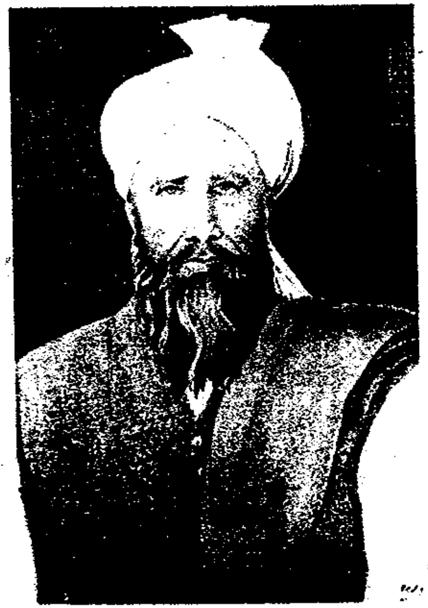

ستر ملی مبارز بایزید روښان

د چاپ چارې : علی محمد منګل
د باختر مطبعې چاپ

Ketabton.com

د بایزید روښان د زوکړې
د پینځه سوم کال دسیمینار په ویاړ

د افغانستان د علومو اکاډمي

فرحت المجتبی

د
بایزید روښان

سریزه او سمون
د
سرمحقق زلمی هیوادمل

۱۳۸۵ هـ ش

دبایزید روښان دزوکړي
دپینځه سوم کال دسیمینارپه ویاړ

دافغانستان د علومو اکاډمي
دژبواوادبیاتومرکز
کابل مجله

فرحت المجتبی

د
بایزید روښان

سریزه اوسمون
د
سرمحقق زلمی هیوادمل

کابل افغانستان

۱۳۸۵ هـ ش

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب پیژندنه :

دکتاب نوم : فرحت المجتبی
ناظم : بایزید روښان
مهتمم : عبدالظاهر شکیب
خپرونکی : کابل مجله ، دژبو او ادبیاتو مرکز
د چاپ شمیر : ۵۰۰ ټوکه
د چاپ کال : ۱۳۸۵ هـ ش
کمپوزر : نورګل منګل

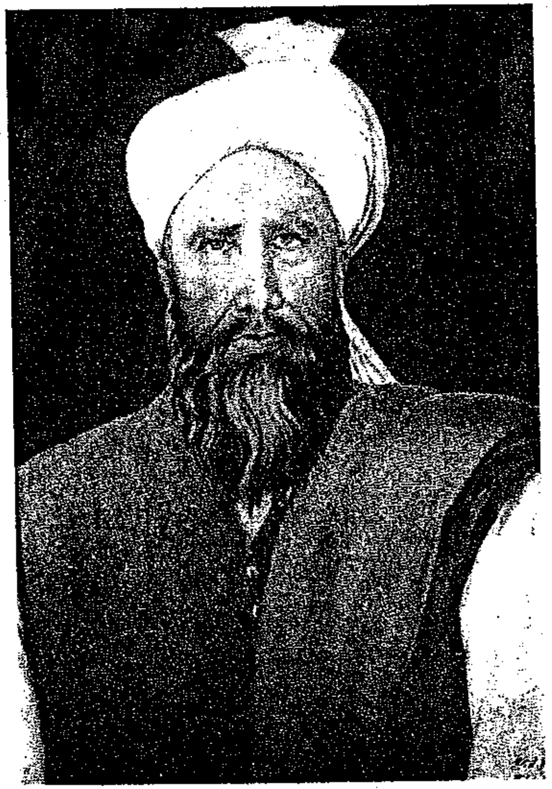

ستر ملی مبارز بایزید روښان

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

موضوع	مخ
د با یزید روښان فرحت المجتبي	۱
سریزه	۵
ماخذونه	۲۱
متن	۲۳

د بایزید روښان فرحت المجتبی

د افغانانو د یو ستر ملي او عرفاني نهضت مشر بایزید روښان د خپلي روښاني لارې د تبلیغ او د خپلو پیروانو د پوهاوي لپاره په پښتو ، دري ، عربي اوهندي ژبو ډېر منظوم او مسجع آثار لیکلي دي ،دتېرې شلمې پېړۍ دویمي نیماي کي دده د آثار و چاپ ته توجه شوي ، په کابل ، پېښور او اسلام آباد کي يي موجود اوموندلی شوي آثار چاپ شوي دي ، ځيني آثار يي مکرر هم چاپ شوي دي .

د بایزید د آثارو یا دوني په ښینو لرغونو آثارو کي ، لکه دبستان مذاهب ، حالنامه او د ښینو ختیځ پوهانو په آثاروکي شوي دي خو د شلمي پیری د دویمي نیمایي پوری یي څوک له وجوده نه وو خبر . د بایزید د خیرالبیان دوی نسخي هماغه مهال وموندل شوی یوه دبرلین نسخه چي توله په څلورو ژبو ده اوبله د حیدر آباد دد کن نسخه چي بشپیره ده اود خیرالبیان تول مطالب پکي په څلورو ژبو راغلي چي تر اوسه نه ده چاپ شوي.

تذکره دعلم یا (د علم رساله) اوفرحت المجتبى دواړه د شلمي پیری په وروستیو لسیزوکي پیدا او چاپ شوي.

فرحت المجتبى د بایزید یوه کوچنو تي رساله ده چي د هندوستان د پایتخت دهلي په ملي میوزیم د تذکره د علم د نسخي د پای په، ۵۳ ــ ۵۵ پاڼوکي لیکل شوي ده. خط یي نستعلیق دی اولیکدود یي روښاني ،خطاط یي دروښانیانو د لارې پیروګل محمد روښاني .

دا رساله ما اول ځل په ۱۹۸۳ م کال کي ولیدله ، دوی رباعۍ مي ښیني نقل کړي اود هندد کتابخانو پښتو خطي نسخو کي مي واخیستي . خو دوست شینواری دی الله تعالی و ښښي د هغه ښینو اشارو زه دي ته متوجه کړم چي دارساله هم لکه دعلم رساله د بایزید روښان ده، نومي ځکه په ۱۹۹۱ کال کي دارساله توله نقل کړه او راسره وه . د پېښور د مهاجرت شپي وي ، ښاغلیو رفیع صاحب او سید صابر شاه صابر په ګډه (تلوسه) نومي مجله چاپو له ، له مایي دیوی اوږدی

مقالي غوښتنه وکړه، د فرحت المحتبى نقل ماله کابله له خان سره وړی وما دا نقل چي پرله راواړوه ، څوځله چي مي ولوست . د خطي نسخي پاڼي دوېنو د خوړنک له امله روغي نه وي پاتي نو ځکه ښیني کلمات پکي مغشوش شوي وو ، مادغه رساله له خپلي وسي سره سم له سره ولیکله او چاپ ته مي آماده کړه ، یوه مقدمه ګوتي مي هم پري ولیکله .

په مقدمه کې ښیني خبري د ارواښاد قلندر مومند د خیرالبیان تنقیدي مطالعه نومي اثر دمقدمي د هغه خبرو رد ته وقف شوي وي چي یې د بایزید روښان د تذکرهٔ علم په باب کښلي وي . زه نه پوهیږم چي ارواښاد مومند به هغه وخت لوستي وي او که نه ځکه زه د ده او دده د پیروانو په عکس العمل پوه نه شوم . اوس قلندر مومند صاحب مړدی ، خود لوستونکیود ذهن دروښانو لو او روښانه ساتلو په منظور د فرحت المجتبى په مقدمه کي د استاد مومند د خبروپه جواب کي لیکل شوي خبري پرېږدم.

ما د فرحت المجتبى د تلوسي د چاپ په مقدمه کي دا ژمنه کړي وه ، چي کله زه دا رساله په ځانګړي ډول چاپوم ، نو که د الله تعالى مرحمت مي ملګری و، نو ضرور به یو ځل بیا د دهلي دمیوزیم له خطي نسخي سره ګورم .

د مهربان ښښتن په فضل هند ته د ۲۰۰۵ م کال په سفر کي دا موقع برابره شوه چي ددهلي ملي موزیم ته ورشم او ددي رسالي د (تلوسه) مجلي چاپ ورسره

مقابله کړم . دا ځل بیا اړشوم چې رساله په دقت بیا نقل کړم. ځکه هندوستان تهدتګ په وخت کې مې تلوسه پیدانه کړی شوه . خو داځل مې خپل نقل له خطي متن سره بیرته بیا مقابله کړه ځه چې رانه پاتي وو ، ځینې کلمې رانه پاتي اویا سمي نه وې ضبط کړې په بیا کتنه کې مې هغه برخې هم سمې کړې.

روان کال د دلوپه میاشت کې د افغانستان د علومو اکاډمي له خوا د بایزید روښان د زوکړې د پنځه سوم کال د منطقه یې سیمینار په ویاړمې ددې رسالې د ځانګړي چاپ اړتیا حس کړه ، خو چې مې ولیدل داکاډمي جیب تش دی ، نومې بیاغوره وبلله چې دارساله، بیا د کابل مجله کې چاپ شي او پنځه سوه نسخې اضافي ورسره چاپ او د ځانګړې رسالې په توګه د سیمینار په مناسبت راووزي اود سیمینار ګډون کوونکیو ته ورواندې شي.

په همدې نیامت مې دا رساله بیا له سره وکتله په مقدمه کې یو ځای سموني وشوې خو په متن کې زما د ۲۰۰۵ کال د اخیستې متن له مخې کافي سموني او زیاتوني راغلي ، امید دی چې تر لومړي چاپ دا چاپ بشپړ وي .

په پای کې د افغانستان د علومو اکاډمي له مشر استاد راشد د ژبو او ادبیاتو مرکز له مشر ښاغلي عبدالواجد واجد او د کابل مجلې له مسوول مدیر سرمحقق علي محمد منګل نه مننه کوم چې د دې رسالې چاپول یې ومنل .

سریزه

ددهلي دملي میوزیم په خطي نسخو کې په ۸۱/٤٤۱ نومره یوه نسخه موجوده ده. په دې نسخه کې د بایزید روښان دوې رسالې خطاطي شوې دي . خطاط یې ګل محمد روښاني دی، دی درشید آباد اوسېدونکی و او داکتاب یې د فرخ سیر د پاچهۍ په دریم کال لیکلی دی ، چې غالبا به داسنه ۱۱۲۷ هـ ق وي (۱).

ناظم بایزید خپل دغه دوه اثره په عام دول رسالې معرفي کړي دي ، خو دواړو ته یې ځانګړي نومونه هم ورکړي دي ، هغه رسالې دا دي:

۱ـ تذکره : بایزید روښان ددې رسالې نوم داسې معرفي کړی دی :

داتذکره دعلم
رساله نمینه (۲)

ددهلي په نسخه کې بیادلوړ بیت لومړی مسرې داسې ده : (داتذکره دعلم و عمل) اما په روښانیانو کې دارساله په تذکره مشهوره وه ، لکه چې ددې رسالې ددهلي میوزیم د نسخې د لومړي پاڼې په الف مخ کې غالبا دخطاط په خط کښل شوي دي :

الجزء تذکره میا روښان .

په خینو نورو آثارو کې هم دارساله د تذکرې په نامه یاده شوې ده ، چې وروسته به خبرې پرې وشي.

ددې رسالې درې خطي نسخې تراوسه لیدل شوې دي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوه نسخه يې د پښتو ټولنې وه ، چې په ۱۳۵۳ هـ ش کال کې دې مؤسسې د مرحوم دوست محمد برېښ له ورثه وو رانيولې وه . دانسخه د پيل له خوا بشپړه خود پای له خواناقصه ده .

بله نسخه راقم الحروف په ۱۳۵٦ هـ ش کې پيدا کړې وه چې دا نسخه د پيل له خوا لږې لوېدنې لري او دپای له خوا بشپړه ده . اوس نه پوهېږم چې دانسخه به هم زما په تالا شويو کتابونو کې شامله وي او که به پاتې وي؟

دريمه نسخه يې ددهلي د ملي ميوزيم ده . چې وينو خوړلې خودپيل او پای دواړو له خوا بشپړه ده . دا رساله تراوسه دوه خله چاپ شوې هم ده .

لومړی چاپ يې د ۱۳۵۵ هـ ش کال دی، داچاپ د پښتو ټولنې دی ، چې متن يې ددې موسسې د ناقص الاخر نسخې په بنا تهيه شوی دی . څنګه چې دا نسخه ناقصه وه ، نو ځکه يې نه نوم څرګندو اونه ناظم . درسالې مدون اروابناد سرمحقق دوست شينواري (۱۳۷۲هـ ش مړ) رساله د(روښاني رساله) په نامه چاپ کړه اوپروقايه يې د ناظم نوم څرګند نه کړ، خو په مقدمه کې يې د خپلو څېړنو او له خيرالبيـــــــان سره د مقايسې له مخې دا کښلي وو،چې دارســـــاله د بايزيد روښان ده.

ددوهم چاپ متن يې د دريونسخوله مخې تهيه شو اومرحوم دوست شينواري په دې چاپ کې دا رساله (دعلم رساله) وبلله او پروقايه يې دناظم نوم صريح

بايزيد روښان وليکه، داځکه چې زما د کتابخانې او ددهلي دملي ميوزيم په خطي نسخو کې د ناظم نوم ښکاره راغلی دی او ناظم ويلي دي:

دا تصنيف د ميا روښاني دی – سړی دی يې ونغوړينه.
دالوړ ضبط زما د کتابخانې د خطي نسخې دی اوددهلي په خطي نسخې کې د ابيت داسې راغلی دی:
داتصنيف د پير روښان دی

دخدای د پاره دې سازکاچې غلطي پکې مومينه (۳)

په دواړو ضبطونو کې دا خبره څرګنده ده ، چې دا رساله د بايزيد روښان تصنيف دی او ظاهراً هيڅ ډول شک پرې څوک نشي کولای .

دا چې اروښاد دوست شينواري په دوهم چاپ کې دا رساله " دعلم رساله" په نامه چاپ کړې ده ، دنامه په دې انتخاب کې به د ده پاملرنه درسالې هغه بيت ته وه، چې د رسالې په خاتمه کې راغلی دی او ما د مخه راووړ، اروابناد دوست په دې انتخاب کې په بيت کې راغلې د " تذکره " کلمې ته التفات نه دی کړی او علم يې دبيت له لومړي مسرې څخه او رساله يې له دوهمې څخه اخيستې او " د علم رساله" نوم يې پر خپل تهيه کړي متن ايښی دی ، حال دا چې دا رساله په تذکره مشهوره وه او بايزيد هم تذکره بللې ده . ددې رسالې موضوعات خير البيان ته ورته دي . په دې رساله کې هم د مسلمانۍ د پنځو بناوو شرح راغلې او د اوداسه ، لمانځه ، تيبانه ،روژې ، زکات او حج خبرې يې په کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي دي او د سلوک مقامونه يې ښوولي دي . ددې خبرو ملاتړ د بايزيد په دې بيتونو کې هم موندل کيږي :

مــا هغه دي پکښي کوښلي
چې واړه د مقصود مسالي دينه
سړئ د خپل مقصود لپاره
دا مسـالي واړه زده کوينه
داسلام پنځه بنايي زده شي
باور کانئ چې ډېره يې لولينه (٤)

اروابناد دوست شينواري د اعقيده لرله ، چې بايزيد دا رساله تر خير البيان د مخه نظم کړې ده .(٥)

۲-فرحت المجتبی :

څنګه چې دمخه يې يادونه وشوه د دهلي د ملي ميوزيم په ياده شوې مخطوطه کې په لومړنی رسالې پسې جوخته د بايزيد يوه کوچنوټې بله منظومه رساله هم موجوده ده (٦)، چې نظمونه يې ، لکه د بايزيد نور نظمونه د خوند نه دي او ماتي ګوډې لري.

دا رساله داسې پيل شوې ده :

مياروښان ويلي دي په عنايت د الهي
زه به دربيان کړم يو ځو رباعي
هر چې پې کړده که شناخت يې پيداشي
کړده دې په اخلاص کا که ځوک يې پتيي
ځوعالم تير شوی دی لا به پسې خي
په مرګ به واړه ومري ځوک دی نه کا ناميدي

په لوړ اقتباس کې دريیم بيت په ټوله رساله کې د بايزيد په اصطلاح ترهري رباعي وروسته تکرار راغلی

دی . اودا هغه خصوصيت دی چې د بايزيد روښان په نوروپښتو آثارو کې هم ليدل کيږي ، لکه : په خيرالبيان کې ديو بحث په ترخ کې د بحث دبيلابيلو مسايلو د راوړو په ترخ کې د هر مطلب تر بيان وروسته دغه لاندې بيت تکرار شوی دی :

مرګ به ورشي وسړي وته ناګهان
نشته د سړي په دنيا کښې تل دتله مقام

دابحث چې تر همدې لوړ بيت لاندې پېل شوی دی په دنيايي چارو پورې اړه لري او بايزيد داسې شروع کړی دی:

"ګوره ددغه زماني آدميان غواړي دنيا او هر چې پکښې دي پرې مشغول دي ډېر آدميان ځينې په کرل يا په بزرګاني يا په پونده ګلي يا په ترکش بندي، ځينې په نورو نورو چارو مشغولي کا آدميان ..."

د خير البيان په همدې بحث کې يې د لنډو لنډو مطالبو تر بيان وروسته دغه لوړ بيت راوړی دی،چې په دې بحث کې ۲٦ خله دا بيت تکرار شوی دی (۷).

همدا ډول په " تذکره" کې هم د بېلابېلو موضوعاتو تر بيان وروسته دا لاندې بيت په کابو ټول کتاب کې تکرار راغی :

مسکين ويلي دينه دا سړی دې يې نغوړينه

دا لوړ بيت په تذکره کې ۲۰ خله راوړل شوی دی. (۸)

په فرحت المجتبی کې ټول۱۷رباعي دوله نظمونه راغلي(۹) چې تر هر دغسې نظم لاندې هماغه يو بيت :

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا نامیندي

بیا بیا تکرار شوی دی ،که د تکرار بیتونه ورسره حساب کړو ، نو د رسالي ټول بیتونه ۵۱ کیږي .

دا رساله په دې ډول پای ته رسېدلې ده:

چې روح بیا مومي د خدایه قراري
خدایي رحمت به واړه دی له خپسر ګني
میا روښان ویلي دي دا رساله مي فرحت المجتبی
هرچي د کړده د پاره زده کا د ښو اثر بي وزره ته وریشي
ځو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا نامیندي

د دې رسالي بله نسخه تر اوسه چېرې بل ځای نه ده لیدل شوي اویا دا چې ما ته نه ده معلومه . په دې نسخه کې د رسالي متن ظاهراً بشپړ دی خو ځیني بیتونه او یا د بیتونو او مسریو ځیني کلمات د وینو د خوړنګ له آمله له لوستو وتي ، ځکه په ظاهر متن کې ځیني بیتونه او مسرې ناقصي دي .

دا رساله دروښاني لارې یو کوچنی او لنډ لارښود غوندې دی ، چې د لارې عمده تکي پکي امام الطریقه په دې نیامت راوړي او رانغښتي دي ، چې د دې لارې طالب ډېر ژر او په لږو الفاظو او جملو کې ددې طریقې له ځینو اصولو او ضوابط سره آشنا شي .

په دې رساله کې راغلي مطالب زیاتره خیر البیان ، تذکره او نورو اثارو کې هم راغلي دي ، همدا رنګه د کلماتو او لغاتو اشتراک هم په دې دریو واړو اثارو کې

ښکاره لیدل کیږي او متني قراین په دې ګواهي لي چې دغه دریواړه اثره (خیرالبیان ، تذکره او فرحت المجتبی) دی دیو سړي وي .

دا وې د بایزید هغه دوې رسالي چې ددهلي دملي میوزیم په خطي مجموعه کې محفوظي دي او ما په د مخنیو بحثونو کې لږې لږې معرفي کړې.

زما تېر وتنې

کله چي ما د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخي نومی کتاب له پاره د هند د ځیني کتابخانو له پښتو خطي نسخو خپل اخیستي یادښتونه سره ترتیبول نومي یوه اشتباه دا کړې وه چې هلته مي فرحت المجتبی او (تذکره میا روښان) د یو ه کتاب دوه نومه بللي وو او د فرحت المجتبی نوم مي هم د بایزید تذکرې ته راجع بللی و او بله اشتبا مي داکړې وه ، چې د فرحت المجتبی نظمونه مي د نسخې د کاتب ګل محمد روښاني بللي وو (۱۰)

زه خپلي اشتبا ته هغه وخت متوجه کړل شوم چې کله ما له دهلي څخه د بایزید د تذکرې راوړې نقل اروابناد دوست ته ورکړ. ځو دوی زما د نسخې او د پښتو ټولنې د نسخې او دغه نقل له مخې ددې رسالې یو تحقیقي متن تیار کړي. که څه هم ما هغه وخت له تذکرې سره د فرحت المجتبی رساله کرده نه وه نقل کړې ، بلکه د پیل او پای ځو رباعي مي یې نقل کړې وې ښاغلي دوست چې دغه ځو رباعۍ کتلي وې نو یې دا عقیده

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکاره کړه چې د دهلي په نسخه کې چې تر تذکرې وروسته څيني رباعی راغلي دي دا هم د بايزيد دي (۱۱) ما چې د اروانښاد دوست دا يادونه ولوستله او له رسالې (فرحت المجتبى) خپل اخيستي ناقص يادښتونه مې بيا په غور له سره وکتل نو د دغو ناقصو يادښتونو له بيا کتنې او هم د تذکرې په خاتمه کې د رسالې د نامه موجوديت په دې معتقد کړم ، چې دا دواړه بېلې رسالې دي او څانته خپل نومونه لري او ورسره مې په ذهن کې د حالنامې دا خبرې هم راوګرځېدې : " پير دستګير قدس سره به زبان افغانی قصيده ها و غزل ها و رباعيها و قطعه ها و مثنوی ها ساختند " (۱۲)

ترجمه : " پير دستګير (بايزيد)په پښتو ژبه قصيدې ، غزلې ، رباعي ، قطعي او مثنويګانې جوړې کړې"

وروسته تر دې مې د خپلې دغې تېروتنې ازاله په دې ډول وکړه :

۱ـ د علم رسالې (تذکره) تحقيقي متن په۱۳٦٤ هـ ش کال د اشرف خان هجري د سيمينار په مناسبت چاپېده او زه ددې سيمينار علمي منشي وم ، ما بايد د سيمينار د علمي کميټې په نماينده ګۍ پر دې کتاب څه کښلي وای ما چې پر دې رساله کوم يادښت کښلی دی هلته مې د خپلې اشتبا يادونه وکړه (۱۳)

۲ـپه ۱۳٦٥ هـ ش کال کې مې " فرحت المجتبى او تذکره ميا روښان يو کتاب نه دي " تر عنوان لاندې يوه څانګړې مقاله وليکله په دې مقاله کې ما نه يوازې د دې دواړو رسالو د نومونو سره ګډولو اشتبا ياده کړه

، بلکه " د هند کتابخانو پښتو نسخې " نومې کتاب کې چې څينې نور اشتباهات له ما شوي وو ، هغه مې هم ياد کړل (۱٤).

۳ـپه همدغو وختونو کې مو د فرهنګ ادبيات پښتو دوهم ټوک تياراوه، نو هلته مې هم دغه دوې رسالې سره بېلې معرفي کړې (۱۵).

اوس چې زه د فرحت المجتبى متن وړاندې کوم نو مې لازمه وبلله چې د خپلو هغو تېروتنو يادونه يو ځل بيا وکړم چې لنديز يې تاسې لوړ ولوست.

× × ×

زما په عقيده د بايزيد ددغو دوو رسالو په باب په دې رساله ګۍ کې لازمې خبرې وشوې ، خو يوه بله موضوع چې له دې رسالو سره هم اړه لري بايده دې چې دلې ياده شي او هغه دا چې : د نوميالي ليکوال او شاعر ښاغلي قلندر مومند کتاب " د خير البيان تنقيدي مطالعه " زما د کتاب " د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخې " تر چاپ څلور کاله وروسته په ۱۹۸۸ ع کال کی چاپ شوی دی. د ښاغلي مومند ددغه کتاب په مقدمه کی زما د ياد شوي کتاب او هم د دغو رسالو په باب څينې يادونې شوي دي ، غواړم په دې ارتباط هم څينې توضيحات ګرانو لوستونکو ته وړاندې کړم .

د ښاغلي قلندر مومند " د خير البيان تنقيدي مطالعه " نومې کتاب ۱۹۷ مخيزه مقدمه ډېرې د کار خبرې هم لري او څينې داسې نکتې يې څېړلې دي چې يا خو د نورو پام ورته نه دی شوی او يا دا چې څينو يوازې

اشاري ورته کړي دي او دوی بيا پر هغو بنه بحثونه کړي دي . ددغو بنو او جالبو بحثونو تر څنګه په دي مقدمه کي خيني داسي بحثونه هم زمونږ د خينو فرهنګي شخصيتونوپه ادرس خيني داسي خبري هم شته چي بايد نوري هم په سره سينه وڅيړل شي او د کره کتني د جهان شموله ادابو او نورمونو په رڼا کي بحث باندي وشي . د هغو بحثونو موقع دا نه ده، ځکه دا رساله ددغسي اوږدو بحثونو حوصله نه لري،اما د هند د کتابخانو خطي نسخي نومي کتاب متعلق چي په دي مقدمه کي څه راغلي دي ، په هغه ارتباط خپل معروضات په لاندي ډول وړاندي کوم :

۱-بناغلي قلندر مومند چي په دي مقدمه کي د بايزيد روښان د زوکړي او مرګ د کالونو د پيداکولو کوم کوشش کړی دی ، دا په خپل ځای کي غنيمت کار دی ، خو ورسره دا بايد ووايو چي له ننه ډير کالونه د مخه (۱٦) استاد پوهاند ربنتين د حالنامي تر لوست وروسته د بايزيد د زوکړي پر مروج تاريخ ۹۳۱ د شک اظهار کړی و اوما هم چي دهند د کتابخانو خطي نسخي په تعليق کي پر حالنامه ياد ښت خپور کړی دی (۲۸۷مخ) هلته مي د استاد ربنتين دغه شک ته اشاره کړی ده، دغه رنګه د بايزيد د مرګ د کال په باب د فاضل استاد پوهاند عبدالشکور رشاد غنيمت مقاله د ۱۳۵۵ هـ ش کال په اواخرو کي خپره شوه (۱۷) خو د خير البيان تنقيدي مطالعه مقدمه کي د ښاغلي قلندر د بحث دا برخه په دي ساحه کي د نويو انکشافاتو دبررسی سره

مله ده . د دي ساحي له انکشافاتو څخه يو انکشاف د خير البيان د دوهمي پيدا شوي نسخي اختتاميه ليکنه ده ، چي له هغي څخه يو تاريخ په لاس راځي ۹۸۳ هـ ق . څنګه چي د بايزيد د مرګ په ګټو ورکړ شويو تاريخونو کي يو تاريخ دا هم راغلی و ، او بله خبره دا وه چي هلته د آغاز له کلمي سره بله جوخته کلمه هم نه وه نو ما په احتمالي ډول وليکل: " له آغاز مياروښان څخه مطلب ښايي د بايزيد د مريني شپږنوييم کال وي ..." دافغانستان په ادبي څيړنو کي چي په دغه لهجه څوک څه وليکي ، نو له هغي څخه خو دا مراديږي چي ليکونکی پر مساله سل په سلو کي مطمئن نه دی ، له " ښايي څخه موږ د احتمال او امکان مطلب اخلو ؛ نه پوهيږم چي په پيښورکي په څه مقصد استعماليږي ؛ دا چي زه په دي نظر باوري نه وم له هغي سواليي (؟) څخه هم ښکاري چي ما د همدي بحث په خاتمه کي وراچولي ده (د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخي ٢١٤مخ).

همدارنګه د هند د کتابخانوپښتو خطي نسخي په ٢٠٧ مخ کي چي ما د بايزيد د زوکړي او مريني سني ښوولي دي هلته مي هم سواليه ورسره ايښي ده ، لکه (۹۳۱-۹۸۳ ؟).

له دي بيان څخه مقصد دا دی چي هلته ما احتمالاتو ته ځای پريښی دی او مطلق حکم مي نه دی کړی اما ښاغلي مومند زما دا ګماني نظر په خپله مقدمه کي داسي تفسير کړی دی :

"ښاغلي هیواد مل له دي تر قیمي نه دا نتیجه راوباسي چي په ۱۰۷۹ کي د بایزید انصاري د وفات ۹۶ کاله پوره شوي وو اوهم په دي بنا دا اندازه لګوي چي د بایزید انصاري دو فات کال ۹۸۳ هـ دی " (۱۸) خبره دا ده چي نقادان د احتمالي او ګماني نظریاتو او مطلق حکم تر منځ حد ته قایل دي ، دواړه یو ډول نه ارزیابي کوي.

۲-بله خبره چي د هغي مقدمي په ارتباط دلته وړاندي کوم دا ده، چي د ښاغلي مومند د دي مقدمي په ۱۲۶-۱۳۶ مخونو کي د بایزید پر تذکره خبري شوي دي او د دي بحث په نتیجه کي دوی ویلي دي:" د دیو تولو خبرو په رڼا کښي زه ویلی شم چي د روښاني رسالي کښي لا داخبره په حتمي طور فیصله شوي نه ده چي دا د بایزید روښان تصنیف دی " (۱۳۶ مخ) دا چي مومند صاحب دا رسالي (تذکره او فرحت المجتبی)د بایزید ګني او یا یي نه ګني دا ددوی خپله خوښه ده، مګر دوی نکتي چي د دي بحث په ترځ کي راغلي دي هغه زه دلته ضرور یادوم:

الف : ښاغلي مومند د مقدمي په ۱۲۹ مخ کي کښلي دي :

" ښاغلي هیواد مل دا هم نه دي ویلي چي د دویمي نسخي (چي دوی په ۱۳۵۶ هـ ش موندلي وه دا شعر:
"دا تصنیف د میاروښان دی+سری دي یي ونغوړینه "
د ډهلي ملي موزیم په نسخه کي شته او که نه؟.

زه باید دوی ته په ډیر ادب عرض کرم چي د هند د کتابخانو خطي نسخي نومي کتاب د ۲۳ مخ په وروستیو سطرونو کي راغلي دي :

پای : دا تصنیف د پیر روښان دی
د خدای دپاره دي ساز کا چي غلطي بیا مومینه

ب : ګران مومند صاحب په ۱۳۱ مخ کي لیکلي دي: " خو زما په خیال د دي رسالي د بایزید روښان سر د نسبت نه لرولو له تولو لوی دلیل دا دی چي په حالنامه کي هیڅ ذکر نشته او هر څوک چي حالنامه د بایزید روښان او د هغه د تحریک په باب له تر تولو لوی سند ګني ، هغوی د یوی لمحي د پاره دا رساله د بایزید لیک نه شي منلی ".

زه بیا هم د ګران مشر قلندر مومند خدمت ته عرض کرم ، چي دا کتاب په حالنامه کي یاد شوی دی ، لکه چي ما د دي بحث په د مخنیو برخو کي یادونه وکړه دا رساله (چاپي نسخي : روښاني رساله ، د علم رساله) په روښانیانو کي په تذکره مشهوره وه ؛ په حالنامه کي راغلي دي : " ... اکثره اوقات احداد جیوبه یاران میفرمود هرکس که تذکره پیر دستګیر نداند باید بیاموزد ، که هنګام شهادت من نز دیک رسیده است و از میان شما خواهم رفت جمعیت شما پریشان خواهد شد،اګر با مردم اغیار درخورید شما را از علم شریعت بپرسد تا جواب با صواب بدهید..."(۱۹) .

ترجمه : زیاتره وختونه به احداد جیو یارانو ته فرمایل : هر څوک چي د پیر دستګیرپه تذکره نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهیږي نو ښایي چې یې زده کړي . زما د شهادت وخت نږدې شوی دی ستاسي له منځه تلونکی یم ، ستاسي دله به خواره شي که له اغیارو سره مخامخ شئ او له تاسونه د علم شریعت پوښتنه وکړي نو تاسي یې باید سم ځوابونه ورکړئ ".

ښایي خیني ښاغلي د حالنامي په لوړه اقتباسي توته کي د (تذکره) له کلمي څخه د بایزید ژوند حالات مفهوم واخلي ؛ که احیاناً له چا سره داسي تصور پیدا شي نو به ځواب په دې دلایلو کیږي: د حالنامي لوړې اقتباسي توتې دا جمله : " شما را از علم شریعت بپرسد تا جواب با صواب بدهید" په خپله موږ ته راښیي چې له (تذکره) څخه مراد د بایزید روښان یو داسي کتاب دی چې د شریعت علم په کې شوی دی او دویم دا چې دا تذکره میا روښان یا د چاپي علم رساله نومي اثر کومه نسخه چې ددهلي په ملي میوزیم کي خوندي ده . د دې نسخي د لومړۍ نسخي پاڼي په الف مخ کي کیڼ لوړي ته په سره رنګ کښل شوي دي:

الجذء تذکره میاروښان.

له دې نامه هم پوره څرګند ده چي تذکره همدا د علم رساله ده، چي دا د تذکري یو جز ده او نوري اجزاوي به یې هم وي.اوس نو که چا چاپي (روښاني رساله یادعلم رساله) لوستي وي د حالنامي د لوړې اقتباسي توتي په رڼا کي دا ورته صفا ښکاري چي دا رساله د بایزید خپله رساله ده او د دې رسالي د وروستیو پیداشویو دوو خطي نسخو– په پاي کي دا بیت :

دا تصنیف د میاروښان دی
ســـــــري دي یې نغوړینه

چا ورزیات کړي نه دي بلکه د بایزید خپل دی .

بله خبره چي په دې ارتباط زه کوم دا ده چي د خیر-البیان په تنقیدي مطالعه ۱۲۸ مخ کي د بایزید د بلې رسالې فرحت المجتبی د سر رباعي نقل شوي ده او تری لاندې مشر قلندر مومند لیکلي دي : " د دې شعرونو د انتهایي ټیټ میعیار سره ..." په دې برخه کي باید زه زیاته کړم د روښان پښتوآثار یو هم هنري او ادبي ارزښتونه نه لري ، یو سړی چي په مسجع نثر د څه لیکلو توان لري که هغه د کومي موضوع د نظمولو زیار وباسي نو به دغسي نظمونه ولیکي ، لکه چي په فرحت المجتبی او تذکره کي دي . د روښان اثر لکه چي موږيې د مخه یادونه وکړه اکثره مسجع نثرونه او مات ګوډ نظمونه (نظم د دې ځای په اوسنی اصطلاح نه بلکه د شرقي فرهنګ د لرغوني او اوسنی معمولي اصطلاح مطابق) دي ، چي حتی د نظم ټول شرایط او ارکان هم په کي بشپړ نه دي ،د شعریت خو څرک پکښي نه لګي. د ادبیاتو له اوسنیو تعابیرو سره سم د روښاني اثر په ادبي تاریخ کي حتی د مطالعي ځای هم نه لري، اما دا چي د ی د یو نهضت سرلاری دی موږ ار یو چي دی او د ده اثار هېر نه کړو .

د بایزید د دې رسالي د سر او پای څو رباعۍ ما اول ځل په ۱۹۸۳ع کال کي نقل کړي وي.

د ۱۹۹۰ ع کال کي مي دغه رساله گی گرده نقل کړه او بیا مي نقل له اصل سره وکوت ، البته اصلي نسخه وپنو خوړلي ده خیني بیتونه او دخیني بیتو کلمات یي له لوسته ایستي دي ، کومي برخي چي د نقل ور وی هغه مي نقل کړي ، د رسالي موجود اصل متن گراني ډیري درلودي مایي په نقل کي خپل کوښښ کړی دی کله چي دا رساله مستقله چاپیږي ، نو بویه چي یو خل بیا له اصل سره وکتل شي، دا نقل له ما سره څلورکاله پروت و او اوس مي له دغو یادونو سره په دي نیامت نشر ته وراندي کړ، چي زموږ فرهنگي حلقات ورخبر شي ، نورنو نه زهَ د دي رسالي مدافع یم ، او نه له چا سره په دي ډول بي گټو شخړو کی له اصلي فرهنگي کارونو خان و باسم ، که څوک یي مني یو خل یي کور ودان او که یي نه مني دوه خله یي کور ودان دا وروستی خبرې مي خکه وکښلي ، چي پر موږ د پښتني معاشري خیني خصایص دومره غالب دي ، چي حتی علمي او فرهنگي کارونه مو هم تر خپل اغېز لاندي راولي او د خپل ضد دتر سره کولو له پاره لمر په دوه گوتو پټوو او د خپلي ادعا د ثبوت له پاره داسي دلایل لټوو ، چي د نقد او تحقیق له هیڅ روش سره سمون نه لري .

ماخذونه :

(۱) هیواد مل ؛ زلمی : د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخي ، پښتو ټولنه ، کابل د ښوُنې او روزني مطبعه ؛۱۳۶۳ هـ ش ، ۲۲-۲۴ مخونه .

(۲) روښان ؛ بایزید : د علم رساله ، د سرمحقق دوست شینواري په زیار ، پښتو ټولنه ، کابل ، دولتي مطبعه ،۱۳۶٤ هـ ش ، ۷۹ مخ .

(۳) همدغه اثر ، ۸۰ مخ .

(٤) د علم رساله ، ۸۰ مخ .

(۵) دوست شینواری د روښاني رساله مقدمه ، د علم رساله مقدمه ؛ ی مخ.

(٦) دا رساله تر تذکري وروسته د خطي نسخي په وروستیو پانو کي خطاطي شوې ده .

(۷) بایزید ، روښان خیرالبیان ، د حافظ عبدالقدوس قاسیمي په زیار ، پښتو اکیډیمي ، پیښور (دوهم چاپ) جدون پریس ، ۱۹۸۸ ع ، ۱٤۹-۱٦۲ مخونه.

(۸) د علم رساله ، ۱۲- ۷۳ مخونه .

(۹) دهند د کتابخانوپښتو خطي نسخي په ۲۳ ؛ ۲۱۹ مخونو کي ما د فرحت المجتبی د حاضري رسالي شکلي سکښت په ولسي آهنگونو برابر بللی دی . ماله هري رباعۍ راغلی تکراري بیت هم له رباعۍ سره مربوط گڼلی دی چي که دا بیت له دغو رباعۍ ډوله نظمونو سره یو ځای شي نو بند تري جوړیږي، حال دا چي د رسالي شکلي سکښت د رباعیاتو په کالب کي اوډل

شوی دی او تر هرې رباعی وروسته هماغه یو بیت بیا بیا تکرارېږي .

(۱۰) د هند د کتابخانو خطي نسخي ، ۲۲۰ مخ .

(۱۱) شینواری ، سرمحقق دوست : بایزید روښان د هنر او شعر په ډګر کي ، ژوندون مجله ، د ۱۳٦٤ هـ ش ٦ گنه، ۷-۸ مخونه.

(۱۲) مخلص ، علي محمد : حالنامه ، به کوشش نورالله ولسپال ، اکاډمي علوم افغانستان ، کابل ، ۱۳٦٤ هـ ش ،۳۵۹ مخ.

(۱۳) هیوادمل ، زلمی : د اشرف خان هجري د سیمینار علمي سکرتریت یادوني ، د علم رساله ، الف – و مخونه.

(۱٤) هیوادمل ، زلمي : فرحت المجتبی او تذکره میا روښان یو کتاب نه دي؟ کابل مجله ۱۳٦۵ هـ ش ، ۹-۱۰ گنه ، ۹٤-۱۰۲ مخونه .

(۱۵) هیوادمل ، زلمی : فرهنگ ادبیات پښتو ، ج ۲ ، کمیته دولتي طبع و نشر ، کابل ، مطبعه دولتي ص ص ۱۱۱، ۱۵۲.

(۱٦) کابل مجله ، ۱۳٤۳ هـ ش کال ،۲ گنه ، ۷ مخ.

(۱۷) رشاد ، پوهاند عبدالشکور : د خیر البیان مولف په کوم کال مړ دی ؟ زیری، (مجله) ۱ گنه ۱۳۵۵ هـ ش ، حوت .

(۱۸) مومند قلندر : د خیر البیان تنقیدي مطالعه ، چاپ ځای ، پیښور ،۱۸۸۰ع ، ۱٤ مخ.

(۱۹) حالنامه ، ٦۱۹ مخ.

متن

بسم الله الرحمن الرحیم

میاروښان ویلي دي په عنایت د الهي
زه به دربیان کړم یو څو رباعي
هرچې پی(۱) په کړده(۲) که شناخت یي پیدا شي
کړده په اخلاص وکا (که) څوک یي پتېبي(۳)
څو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا نامیدي

× × ×

د دی زماني (٤)سړي ولي پسو(۵) بې غم وي
چې بې فهمه چاري کاندي او بې فهمه وایي(٦)

---

(۱) پي = پري
(۲) کړده چار، عمل (پښتو – پښتو تشریحي قاموس)
(۳) پتبیل : اراده کول ، نیت کول ، دا لغت د پتېینه په بڼه کابو لس ځایه په تذکره کي هم استعال شوی دی لکه : د تن زکات دغه دی – که څوک یي پتېینه
(٤) اصل: زمانه
(۵) پسو : هسي ، هسي شان (زړه پانګه ۱۱٦).
(٦) اصل : بې فهم چار کاندي او بې فهم و وایي.

په هر یو سړي پوري فرښتي مو کلي(۷) دي
هره وینا هره چاره(۸) د دیو سړي کښي(۹)
څو عالم تیر شوی دی لا به پسي خي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا نامیدي

× × ×

د دنیا چار کښي د کاندي هتیاتي (۱۰)
بل په دفتر کښي (بي)(۱۱) بدي نه ډیریږي
ویره د قهار دي په زړونو کښیباسي(۱۲)
توبه دي په پیرو کا بي توبه د ي نه اوسي(۱۳)
څو عالم تیر شوی دی لا به پسي خي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا نامیدي

---

(۷) موکل : یو کار ته ګمارل شوی (عمید)
(۸) اصل : هر وینا ، هر چاره
(۹) کښل : لیکل ، کښي = لیکي.
(۱۰) هتیاتي : احتیاطي ، په خیرالبیان کي هم دغه لفظ په دي ډول لیکل شوی دی ، لکه : دا په غسل فرض دی په هتیاتي آدمیان (خیرالبیان ۲۸۸ مخ).
(۱۱) بي : به يي
(۱۲) اصل : ویر د قهار ؛ زړون ؛ کښیباسل : ننه ایستل ، داخلول .
(۱۳) په خیر البیان کښي د پیر تمام د طلب په بحث کي راغلي دي : په ده دي یقین کا ، پر لاس دي توبه کا.
(خیر البیان ۳٤۰ مخ).

× × ×

مرګوتی درسیږي ناګاه به دریشي
څو رنګه عذاب دی دا سړی دي پتېيي
هر چي نور وکا؛ هغه که چه پیر وایي
وراندي ګناه به واړه خواجه خدای وربخښي
څو عالم تیر شوی دی لابه پسي خي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا نامید ي

× × ×

ښه کړده اختیار کړه ترو(۱۴) پرېږده بدخويي
بکی به دي په نیکی بدل شي
څلور دي منزولونه دا سړی دي پتېي
په هر منزل باور کړه نوري نوري چاري دي
څو عالم تیر شوی دی لا به پسي خي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا نامیدي

× × ×

---

(۱٤) ترو : نو (زړه پانګه).
× کله مي چي د دي فرحت المجتبی دا ترتیب شوی متن بیا له اصل سره مقابله کړ ، هلته په دي مسری کي زما د ترتیب کړي متن کښي د (بدي) کلمه (بکی) ده . بیامي اصل ته ترجیع ورکړه او د اول چاپ بدي مي په (بکی) واړوله . د (بک) کلمه فرهنګونو د ژړا او انګولا په معنی اخستې ده .

شريعت د رسول وينا ده طريقت كړده د نبي (١٥)
حقيقت د نبي حال دی معرفت اسری دي د نبي
چي په پنځه بنا كړده كه شريعت په ځای شي(١۶)
چي په شريعت كښي ثابت شي هغه ده‌راه د سړي
څو عالم تير شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه كا ناميدي

× × ×

چي په هغه لار روان شي طريقت په ځای شي
چي په لاره كښي ودرېږي و منزل نه تير شي
طاعت دي په پاكي كا(١٧) ترو د نه كا كاهلي
ژبه هر اندام دي په طاعت مشغول لري
څو عالم تير شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه كا ناميدي

× × ×

له هغ ژبي له هغ اندام چي په دنيا مشغول لري
له هغ ژبي اندام به دي چي د خدای طاعت‌يې كړي

(١٥) د شريعت ور مندن ګفتار د پيغمبرانو دی (خيرالبيان ٣٨٤) . همدا رنګه په خيرالبيان كي راغلي دي : شريعت وينا او طريقت چار د پيغمبرانو ده × په خير البيان كي راغلي دي : حقيقت دی حال د پيغمبرانو (خير البيان تنقيدي مطالعه).
(١۶)خير البيان‌کې راغلي دي: ګوره دشريعت ورمندن ګفتاردپيغمبرانو دی اوچاردپينځه بنياددمسلمانی ده.
(١٧) اصل : وكا

په شريعت د روان وي حقيقت وته دې‌ځي
(١٨)...
څو عالم تير شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه كا ناميدي

× × ×

د حقيقت كړده وكاندي چي و حقيقت دی ورسي
كړده يي دايم ياد چي هردم يي د يار وي
په خپل ذكر دي ذاكر (١٩)نو يقين رښتيا لري
هر څه شته په دواړه جهان له دويي كسي يكښي

څو عالم تير شوی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه كا ناميدي(٢٠)

× × ×

چي په حقيقت ثابت شي زړه يي بيا مومي صافي
له حقيقت درون شي ترو دي قدم په وړاندي ږدي

(١٨) دا دوی مسری وينو خوړلي او له منځه تللي دي. يوه مسری يي ما په دويم خلي مقابله كي بيامونده .
(١٩) اصل : د امرانو
(٢٠) دا مسری په دويمه كتنه كي راوړ شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دليروني(۲۱) بويه چي په لار د هادي ځي
ځو معرفت نه مومي له منزل نه درېږي
ځو عالم تير شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا ناميدي

× × ×

پنځه خنس(۲۲) عارف دی که ځوک يي پتيي
واجد ، سامع ، واصل دی يګانه چي ساکن شي
دی زر(۲۳) په ديد ويني واجد د دی هستي
خپسر(۲۴) دی دی هستي کښي نه کسي
ځو عالم تير شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا ناميدي

× × ×

(۲۱) خيرالبيان : ګوره ورمندن په طريقت کښي په لېروني...لېرونی:لاروی :
(د خير البيان تنقيدي چاپ) .
(۲۲) خنس : خيل ، ډول ، نوع . په خيرالبيان کي راغلي دي : " عارف واجد ، مقرب ، واصل، موحد ، مسکين"
(۲۳) د مسری د سر کلمات مغشوش دي .
(۲٤) خپسر : ځان. خپل ځان (زره پانګه ۲۷۷) دا مسری هم په دويمه مقابله کښي سمه شوه .

په هيبت دي دا سری چي دايم د يار وي
....(۲۵)
غافلان دي لکه مړي ذاکران لکه ژوندي
....(۲٦)
ځو عالم تير شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا ناميدي

× × ×

دی يو پاک درياب دی هر چي په دي کښي وي
هسي بي پايان چي حد پايان نه لري
واجد خپسر په خدای ، خدای په هر ځه کښي ويني
خلاص به نشي له ديداري که د ديدار يي فهم لري
ځو عالم تير شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا ناميدي

× × ×

دواجدان بويه چي په وړاندي روان شي
له يا نه دي نه درېږي ځو عارف سامع نه شي
سامعان د هر آواز په تسبيح يي پوهوي
هر آواز چي آواز يي په تسبيح فهم لري
ځو عالم تير شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا ناميدي

(۲۵) (۲٦) دا دواړه مسری له منځه تللي دي . په يوه مسری کي ځه داسي کلمات شته چي زه يي په سم لوست بريالی نه شوم .

دسامعان (۲۷) بویه چې په ورانديږ روان شي
له یا نه دي دریږي ځو له حقه واصل شي
دواصلان (۲۸) بویه چې خو دي دوري (۲۹) کوي
واصلان دګاهره چار که له خدایه (۳۰) هسي شي
ځو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا نامیدي

× × ×

واصلان بویه چې په ورانديږ روان شي
له یا نه دي نه دریږي ځو نه مومي یګانګي
یګانه دي کاندي کړده د یګانګی
نه هغ پورې چې بیا مومي له خدایه قراري
ځو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا نامیدي

× × ×

چې روح بیا مومي د خدایه قراري
خدای به واړه دی خپسر کړي
میاروښان ویلي دي دا رساله مي فرحت المجتبی
هر چې د کړده د پاره زده کا د ښو اثر بې زړه نه وریږشي
ځو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا نامیدي
دارساله د ګل محمد له لاسه وکښ

---

(۲۷) اصل :وسامعان (۲۸) اصل : دواصلان (۲۹) دلته په یوه کلمه نه یم پوه زما په نقل کي ښه نه ده راغلي. په دریمه کتنه کي سمه شوه (۳۰) اصل : ولخدایه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library